

POLITYKA ROZWOJU kultury

dla Miasta Łodzi 2030+

PROJEKT

SPIS TREŚCI

1. WPROWADZENIE DO POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI 2030+	3
2. WNIOSKI Z DIAGNOZY	5
3. ZAŁOŻENIA POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI 2030+	8
4. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁANIA	9
5. REALIZACJA POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI	16
6. PODMIOTY REALIZUJĄCE.....	18
7. RAMY FINANSOWE I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA	19
8. OCZEKIWANE REZULTATY	20

FOT. NA OKŁADCE: XIV LETNIA AKADEMIA JAZZU FUNDACJA WYTWÓRNIA. MATERIAŁ ORGANIZATORA

1. WPROWADZENIE DO POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁÓDZI 2030+

Kultura, bardziej niż kiedykolwiek, powinna być traktowana jako priorytet polityki miejskiej. Potrzebujemy jej jako aktywatora uczuć, wyobraźni, poczucie bycia członkiem wspólnoty, tak potrzebnych dla określenia kształtującej się nowej rzeczywistości i poszukiwania naszego miejsca w świecie zmagającym się wieloma kryzysami. Wojna za naszą wschodnią granicą, wizja świata pandemicznego, kryzys klimatyczny i energetyczny, pogarszająca się sytuacja ekonomiczna, kryzys ustroju, państwa, spadek zaufania do sfery publicznej powodują pogłębiające się poczucie wyobcowania, niepewności i zagrożenia jednostki. Kultura winna być postrzegana jako narzędzie wzmocnienia wspólnotowości, budowy relacji międzyludzkich i ułatwienia komunikacji poprzez tworzenie wspólnych wartości.

Misją Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi jest wzmocnienie pozycji łódzkiej kultury poprzez: zbudowanie rozpoznawalnej i silnej marki łódzkiej kultury, wspieranie i promocję łódzkich artystów i środowisk twórczych, wzmocnienie oferty kulturalnej Łodzi, wspieranie działań kulturalnych o charakterze partycypacyjnym, wspieranie działań kształtujących aktywność kulturalną oraz rozwój kapitału kulturowego i podnoszenie kompetencji kulturowych. Łódzka kultura winna być przestrzenią wolności artystycznej i obywatelskiej, przestrzenią demokracji i równości.

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ zbudowana jest w oparciu o bogaty dorobek wielokulturowej historii miasta, jego industrialną i postindustrialną przeszłość, unikatową tkanę architektoniczną, tożsamość

mieszkańców oraz przez potencjał lokalnego środowiska kultury i sztuki. Polityka kulturalna Łodzi służy pozycjonowaniu Miasta poprzez kulturę i czerpie inspirację z tożsamości miasta wielokulturowego, otwartego i tolerancyjnego.

Kierunki rozwoju kultury wyznaczone są przez jej twórców, użytkowników i odbiorców. Rolą władz jest stworzenie warunków wspierających jej rozwój oraz podejmowanie działań na rzecz promocji i upowszechniania kultury w oparciu o możliwości i zasoby, jakimi Miasto dysponuje.

Kierunkiem, w jakim chce zmierzać polityka kulturalna Łodzi, jest tworzenie warunków dla rozwoju kultury otwartej, różnorodnej, wartościowej, edukującej, wychowującej przyszłych odbiorców oferty kulturalnej, składającej się do podejmowania aktywności w sferze kultury. Dążeniem polityki kulturalnej Miasta Łodzi jest stworzenie przestrzeni otwartej na dialog pomiędzy różnymi światopoglądami, na budowanie postaw tolerancji i wrażliwości społecznej. Dużą rolę w tym procesie powinny odgrywać zarówno podmioty kultury instytucjonalnej, jak i środowiska twórców niezależnych, organizacje pozarządowe i ośrodki akademickie. Działania podejmowane w oparciu o Politykę rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ kładą duży nacisk na wspieranie działań kulturalnych o charakterze partycypacyjnym.

Polityka rozwoju kultury bazować winna na powszechnej realizacji działań z zakresu edukacji kulturalnej, która jest podstawą kształtowania wrażliwości na przekaz niesiony przez kulturę i sztukę. Kultura wartościowa nie powinna być zmarginalizowana przez kulturę masową. Bez wykształcenia potrzeby doświadczania kultury i obcowania z wartościami, które ze sobą niesie narażamy się jako społeczeństwo na ubóstwo kulturalne. „Edukacja kulturalna jest niezbędnym elementem ogólnego kształcenia i oznacza wychowanie do świadomego uczestnictwa w kulturze, zaś uczestnictwo w kulturze pozwala na pełny udział w społecznym życiu wspólnoty. Jest zarazem

sposobem na tworzenie i wzmocnianie wspólnoty, jak i kultywowanie indywidualności, i w tym sensie warunkuje spełnione życie w jego osobistym i społecznym wymiarze”.

Ważnym elementem polityki kulturalnej Łodzi jest dywersyfikacja przestrzenna oferty kulturalnej. Przy organizacji wydarzeń kulturalnych należy dążyć do zwiększenia dostępności do wydarzeń kulturalnych zlokalizowanych poza rejonem śródmieścia, na łódzkich osiedlach.

Dotychczasowe działania podejmowane w ramach polityki kulturalnej miasta doprowadziły do wzmocnienia zarówno oferty kulturalnej Miasta, jak i wzrostu uczestnictwa mieszkanek i mieszkańców Łodzi w kulturze. Rolą polityki kulturalnej miasta musi być wspieranie takich działań, które nie tylko zaspokoją obecne potrzeby, ale będą kształtować nowe, będące pochodną zmieniającego się świata. Miejska polityka kultury winna również przyczyniać się do kształtowania społeczności aktywnych i świadomych swoich potrzeb odbiorców kultury

Miasto Łódź zamierza podejmować działania prowadzące do budowania rozpoznawalnej i silnej marki kultury łódzkiej opartej na fundamentalnych wartościach, takich jak: otwartość na nowe trendy, różnorodność form i działań artystycznych, zakorzenienie w tradycjach miasta wielokulturowego, postawa szacunku i akceptacji wobec każdej inności, odpowiedzialność za przekaz, dostępność i wolność twórczą.

Budowa silnej marki kultury łódzkiej musi być procesem opartym na dialogu z twórcami i odbiorcami oraz na aktywnym uczestnictwie.

O istotnej roli dialogu przekonują także doświadczenia płynące z okresu pandemii COVID-19, który dla sektora kultury wiązał się z wyjątkowymi trudnościami. Miasto w tym trudnym dla twórców okresie uruchomiło pakiet działań wspierających artystów, organizacje pozarządowe związane z kulturą oraz instytucje kultury. Program „Zdrowa kultura” był także wyrazem szacunku i podziękowania za dotychczasowe działania artystów w internecie na rzecz łódzian.

ŁODZIANKI. CZASOPRZESTRZEŃ ŁÓDZKI SZLAK KOBIEC_FOT. HAWA (2022)

2. WNIOSKI Z DIAGNOZY

Łódź dysponuje silnym potencjałem instytucjonalnym sektora kultury:

- **5 teatrów** (Teatr Nowy im. Kazimierza Dejmka w Łodzi, Teatr Powszechny w Łodzi, Teatr Muzyczny w Łodzi, Teatr „Pinokio” w Łodzi, Teatr Lalek „Arlekin” im. H. Ryla w Łodzi),
- **4 muzea** (Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Kinematografii w Łodzi, Centralne Muzeum Włókiennictwa w Łodzi, Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi),
- **Miejska Galeria Sztuki w Łodzi,**
- **Biblioteka Miejska w Łodzi,**
- **3 domy kultury** (Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Miejska Strefa Kultury w Łodzi, Dom Literatury w Łodzi),
- **5 instytucji określonych w klasyfikacji budżetowej jako „pozostałe”** (Centrum Dialogu im. Marka Edelmana w Łodzi, EC-1-Łódź Miasto Kultury, Fabryka Sztuki w Łodzi, Łódzkie Centrum Wydarzeń i inLodz21).

Miasto prowadzi efektywną współpracę z organizacjami pozarządowymi dotyczącą realizacji zadań z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. W ramach otwartego konkursu ofert realizowane są m.in. wydarzenia znane już w skali kraju, takie jak Letnia Akademia Jazzu, Wielka Gala Jazzowa „Grand Prix Jazz Melomani”, Festiwal Kamera Akcja, Międzynarodowy Festiwal Teatralny „Retroperspektywy”, Międzynarodowy Festiwal

CENTRALNE MUZEUM WŁÓKIENICTWA

Twórczości Młodych „Folkowe Inspiracje”, Polish Camera Swojemu Miastu, czy bardzo popularna w Łodzi „Polówka”.

Miasto wspiera projekty z zakresu kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w ramach konkursów wydawniczych, rezydencji artystycznych, a także w trybie pozakonkursowym, w formie tzw. „małych grantów”. Inną formą wsparcia Miasta dla twórców jest program stypendiów dla osób zajmujących się twórczością artystyczną oraz upowszechnianiem i animacją kultury.

LETNI FESTIWAL FILMOWY TME POLÓWKA. FUNDACJA INICJATYW KULTURALNYCH PLASTER. FOT. PIOTR POSPIESZYŃSKI

- Miasto współpracuje w zakresie realizacji zadań z zakresu edukacji kulturalnej z placówkami edukacyjnymi, instytucjami społeczno-kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi oraz artystami i niezależnymi animatorami. W 2021 roku w ramach realizacji Programu wsparcia i rozwoju edukacji kulturalnej w Łodzi zrealizowano 572 projekty i wydarzenia w miejskich instytucjach kultury i organizacjach pozarządowych. W działaniach wzięło udział 164679 osób. Zorganizowano również 30 szkoleń i warsztatów dla liderów edukacji kulturalnej. W 2021 roku liczba liderów z placówek oświatowych zwiększyła się o 80%, a szkoły i przedszkola coraz częściej sięgają po oferty miejskich instytucji kultury i realizują zadania z zakresu edukacji kulturalnej.
- Miasto Łódź – Wydział Kultury w ramach działań własnych prowadzi, zainaugurowaną w 2020 r. kampanię „Kultura Odporna”, której celem jest wspieranie i promocja twórczości łódzkich artystów, zwrócenie

uwagi na twórczy i kreatywny potencjał miasta Łodzi i jego zasoby. Kampania obejmuje realizację wystaw na miejskich nośnikach reklamowych oraz prowadzenie działań promocyjnych w mediach społecznościowych Miasta Łodzi dedykowanych kulturze.

- Przeprowadzona ewaluacja częściowa PRK 2020+, dotycząca okresu wdrażania 2013–2016, wykazała pewne mankamenty realizacji Polityki Rozwoju Kultury 2020+. Największą słabością PRK 2020+ był system jej wdrażania i monitorowania, a zatem te elementy, które mają wpływ zarówno na badanie jej efektów, jak i postrzeganie obecności samego dokumentu w polityce kulturalnej miasta. Te kwestie sprawiły, że w środowisku twórców i animatorów łódzkiej kultury istniały poważne wątpliwości na temat roli i znaczenia PRK 2020+ dla rozwoju kultury miejskiej. Brak przejrzystej informacji na temat postępów w realizacji PRK 2020+ oraz brak poczucia współodpowiedzialności ze strony instytucji kultury sprawiły,

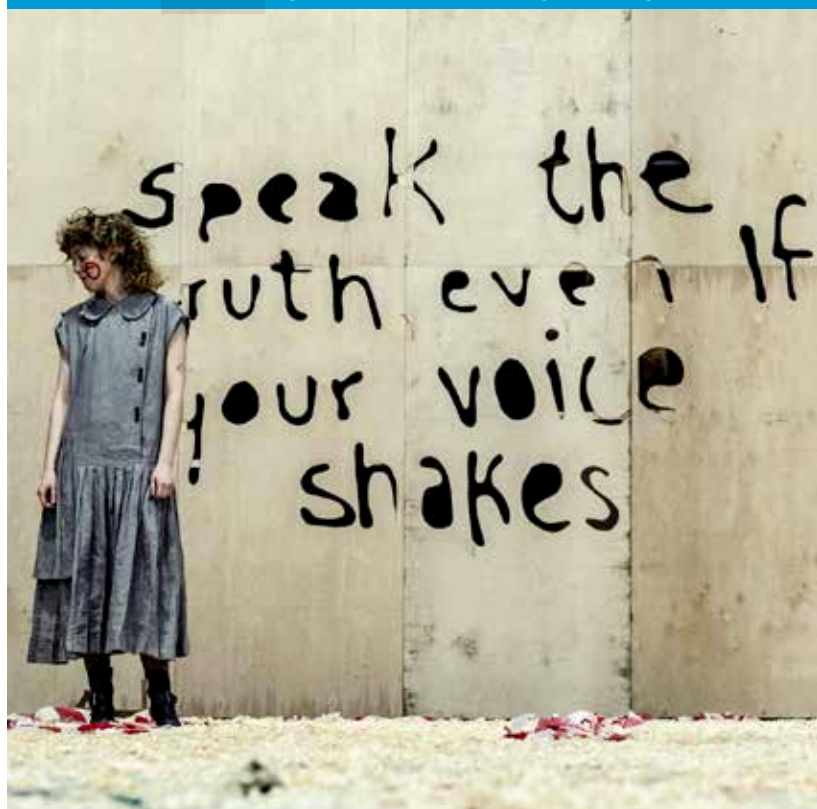
że Strategia nie była punktem odniesienia w łódzkiej polityce kulturalnej. Odpowiedzią na wnioski i rekomendacje wynikające z ewaluacji okresu 2013–2016 były zmiany w zakresie prowadzonych przez Miasto działań w zakresie kultury, które zostały ujęte w dokumencie Aktualizacja Polityki Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi z 19 września 2018 r.

■ Na przełomie 2022 i 2023 roku Wydział Kultury poprosił miejskie instytucje kultury o wskazanie swoich silnych i słabych stron oraz o określenie szans i zagrożeń dla swojego funkcjonowania w nadchodzących latach. W uzyskanych odpowiedziach jako silne strony wskazano wysoko wykwalifikowane kadry oraz jakość oferty, którą instytucje kierują do odbiorców. Za największą słabość, niezależnie od profilu badanej instytucji, uznano niewystarczające środki przeznaczane na wsparcie instytucji kultury oraz niskie płace pracowników sektora kultury. Brak perspektyw na zmianę tej sytuacji stwarza realne zagrożenie odpływu wykwalifikowanych kadr do innych sektorów gospodarki. Instytucje jako szansę postrzegają nową perspektywę finansową Unii Europejskiej, jednak większość z nich nie posiada umiejętności sporządzania aplikacji pozwalających na realizację projektów finansowanych ze środków UE. Za największe zagrożenie dla swojej działalności instytucje uznają pogarszającą się sytuację gospodarczą w kraju, wysoką inflację i wzrost cen energii i surowców wykorzystywanych w działalności. Zjawisko to wiąże się także zubożeniem społeczeństwa i związanym z tym spadkiem popytu na kulturę. Instytucje wskazują także na postępujące zmiany preferencji odbiorców kultury, słusznie wskazując, że bez

powszechnej edukacji kulturalnej kultura wysoka będzie przegrywać w konfrontacji z kulturą masową. Równie często wskazywanym zagrożeniem są także negatywne trendy demograficzne: postępująca depopulacja Miasta, migracja młodych, wykształconych i często utalentowanych ludzi do ośrodków miejskich oferujących wyższy standard życia i lepszy rozwój zawodowy.

■ W oparciu o wnioski z ewaluacji realizacji Polityki Rozwoju Kultury 2020+ dla Miasta Łodzi postanowiono położyć większy nacisk na podejmowanie działań zwiększających współdzielenie celów i kierunków działania oraz współodpowiedzialności za ich realizację przez miejskie instytucje kultury oraz inne podmioty realizujące zadania z zakresu kultury w oparciu o zawarte umowy. Postanowiono także uprościć system monitorowania realizacji PRK2030+.

TEATR NOWY IM. KAZIMIERZA DEJMKA W ŁODZI

3. ZAŁOŻENIA POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI 2030+

Usytuowanie Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ w Strategii Rozwoju Miasta Łodzi 2030+

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ jest dokumentem o charakterze wykonawczym dla Strategii Rozwoju Miasta Łodzi 2030+, przyjętej Uchwałą Nr L/1535/21 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 17 listopada 2021 r. w obszarze kultury. Przyjęcie dokumentu, jakim jest Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ jest elementem realizacji systemu wdrażania i monitorowania Strategii Rozwoju Miasta Łodzi 2030+ wprowadzonego zarządzeniem Nr 1150/2022 Prezydenta Miasta Łodzi z dnia 20 maja 2022 r.

Cele strategiczne Polityki rozwoju kultury dla miasta Łodzi 2030+ wpisują się bezpośrednio w trzy obszary tematyczne wyodrębnione dla *Celu strategicznego III: Łódź odpowiadająca na oczekiwania interesariuszy, tj. Miasto twórcze, Miasto wartościowego wypoczynku oraz Łódź liderem sektora audiowizualnego, Celu strategicznego I: Łódź silna i odporna – obszar tematyczny Miasto jakościowej edukacji.*

LIGHT.MOVE.FESTIVAL

**Tab. 1. USYTUOWANIE POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI 2030+
W SYSTEMIE CELÓW STRATEGICZNYCH STRATEGII ROZWOJU MIASTA ŁODZI 2030+.**

Cel strategiczny SRML 2030+	Obszar tematyczny SRML 2030+	Cel operacyjny SRML 2030+	Cele strategiczne Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+
Cel I. Łódź silna i odporna	Miasto jakościowej edukacji	Edukacja kulturalna i zwiększanie wiedzy z zakresu kultury	Cel strategiczny III. Kultura świadoma
Cel III. Łódź odpowiadająca na oczekiwania interesariuszy	Miasto twórcze	Współtworzenie z mieszkańcami i mieszkankami w przestrzeni miejskiej miejsc przyjaznych działaniom kreatywnym, inspirowanych do bycia twórczymi	Cel strategiczny II. Kultura otwarta
		Wsparcie rozwoju branż kreatywnych poprzez sieciowanie i doradztwo w obszarze kultury	Cel strategiczny I. Miasto twórcze
		Zbudowanie rozpoznawalnej i silnej marki kultury łódzkiej dzięki integracji środowiska kulturalnego oraz dzięki kreowaniu ludzi i wydarzeń na poziomie ponadlokalnym. Pozycjonowanie Miasta poprzez kulturę i czerpanie inspiracji z tożsamości miasta wielokulturowego, otwartego i tolerancyjnego. Uświadamianie rangi kulturowej Łodzi w jej rozwoju historycznym poprzez prezentację osiągnięć awangardy do lat 20 XX w. po czas współczesny.	Cel strategiczny I. Miasto twórcze
		Wsparcie inicjatyw poprawiających atrakcyjność i dostęp do kultury oraz chęć uczestnictwa mieszkańców i mieszkanek w kulturze. Promocja projektów mających na celu zwiększenie poziomu partycypacji w kulturę oraz wspieranie oddolnych inicjatyw kulturalnych. Rozwój czytelnictwa poprzez szeroką działalność sieci placówek bibliotecznych w tym poprzez organizację wydarzeń.	Cel strategiczny II. Kultura otwarta
		Rozwój instytucji kultury w tym instytucji współprowadzonych przez miasto, jako ważnego elementu potencjału rozwojowego miasta, szczególnie w dziedzinie edukacji obywatelskiej.	Cel strategiczny I. Miasto twórcze
	Miasto wartościowego wypoczynku	Rozwój funkcji rozrywkowych, edukacyjnych i kulturalnych, a także stymulowanie twórczych form wypoczynku na terenie Nowego Centrum Łodzi w tym w obrębie kompleksu EC1 oraz na innych obszarach zrewitalizowanych	Cel strategiczny II. Kultura otwarta
Łódź liderem sektora audiowizualnego	Rozwój Łodzi filmowej przez zwiększenie kompetencji audiowizualnych społeczeństwa oraz rozwój nowoczesnej i konkurencyjnej łódzkiej branży audiowizualnej stanowiącej odpowiedź na dokonujące się przemiany technologiczne.	Cel strategiczny I. Miasto twórcze	
	Rozwój Narodowego Centrum Kultury Filmowej.	Cel strategiczny I. Miasto twórcze	

4. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁANIA

Cele strategiczne Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ zostały sformułowane w oparciu o strategiczne cele rozwojowe, które dla kultury wyznacza Strategia Rozwoju Miasta Łodzi 2030+. Przy opracowaniu dokumentu wzięte pod uwagę były także:

- wnioski z ewaluacji Polityki rozwoju kultury 2020+ dla Miasta Łódź;
- diagnoza sektora kultury Łodzi;
- opinie i postulaty wyrażone przez mieszkańców, przedstawicieli miejskich instytucji kultury organizacji pozarządowych w toku przeprowadzonych konsultacji społecznych projektu Polityki.

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ przedstawia wizję kultury służącej celom strategicznym miasta w długofalowej perspektywie czasowej. Wyraża sposób myślenia o kulturze w kontekście rozwoju Miasta, dąży do zaspokajania potrzeb i oczekiwań odbiorców i twórców kultury, a także stara się odpowiadać na wyzwania, przed jakimi stawia nas współczesność.

Misją Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ jest wspieranie i upowszechnianie kultury wartościowej, rozpoznawalnej, tożsamościowej, włączającej i różnorodnej, czerpiącej z tradycji miasta wielokulturowego, opartej na dialogu i wzajemnym szacunku. Za podstawę swoich działań kultura łódzka przyjmuje działania z zakresu szeroko rozumianej edukacji kulturalnej, zwiększające otwartość, wrażliwość i potrzebę świadomego uczestnictwa w kulturze.

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ określa trzy priorytety w myśleniu o kulturze i działalności kulturalnej w Łodzi.

CEL STRATEGICZNY 1:

MIASTO TWÓRCZE - kultura rozpoznawalna, wartościowa, tożsamościowa

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ dąży do wzmocnienia pozycji Łodzi na kulturalnej mapie Polski poprzez kreowanie ludzi i wydarzeń o znaczeniu ponadlokalnym. Łódzka kultura czerpie inspirację z tożsamości miasta wielokulturowego, otwartego i tolerancyjnego. Podejmowane działania zwiększają i upowszechniają świadomość rangi kulturowej Łodzi.

Projekty realizowane w ramach celu strategicznego Miasto Twórcze powinny dążyć do zbudowania rozpoznawalnej i silnej marki kultury łódzkiej poprzez wzmocnienie oferty kulturalnej oraz jej rozpoznawalności i rozwój marki Łódź Miasto Filmu.

Realizacja celu strategicznego odbywa się poprzez realizację działań wpisujących się w dwa cele operacyjne.

CEL OPERACYJNY 1.1. Wzmocnienie oferty kulturalnej oraz jej rozpoznawalności

Działanie 1.1.1. Wspieranie i kreowanie wydarzeń kulturalnych o zasięgu ponadlokalnym

- wspieranie realizacji zadań o charakterze ponadlokalnym,
- tworzenie warunków dla kreowania wartościowych projektów kulturalnych,
- promocja łódzkich artystów i środowisk twórczych,
- wspieranie instytucji kultury w zakresie pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych na realizację projektów,
- kreowanie oferty kulturalnej aktywizującej rozwój turystyki kulturowej.

Działanie 1.1.2. Efektywna komunikacja

- opracowywanie informacji na temat oferty kulturalnej,
- wsparcie działań komunikacyjnych realizatorów projektów kulturalnych,
- wykorzystywanie nowych technologii w informowaniu o ofercie kulturalnej,
- badanie efektywności stosowanych działań komunikacyjnych i upowszechniających informacje o ofercie kulturalnej miasta.

Rezultaty:

- **ponadlokalne projekty wzbogacające ofertę kulturalną Łodzi**
- **zrealizowane działania z zakresu informacji kulturalnej**

MEMOTEKA

CEL OPERACYJNY 1.2. Rozwój marki Łódź Miasto Filmu

- rozwój nowoczesnej i konkurencyjnej łódzkiej branży audiowizualnej,
- współdziałanie na rzecz wzmocnienia marki Łódź Miasto Filmu,
- promocja Łodzi poprzez turystykę filmową,
- budowanie wizerunku Łodzi Miasta Filmu poprzez zintegrowane działania promocyjno-marketingowe.

Działanie 1.2.1 Wsparcie produkcji filmowych realizowanych na terenie Miasta

- wsparcie finansowe i merytoryczne produkcji realizowanych na terenie miasta,
- działania wspierające rozwój współpracy producentów z łódzkim środowiskiem twórców oraz potencjalnych usługodawców.

Działanie 1.2.2 Wsparcie działań związanych z dziedzictwem filmowym Łodzi

- działania wspierające rozwój instytucji związanych z dziedzictwem filmowym Łodzi,
- wsparcie działań integrujących łódzkie podmioty związane z branżą filmową,
- rozwój inicjatyw współtworzących ofertę kulturalną i turystyczną miasta związanych ze sztuką filmową,
- upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa filmowego miasta.

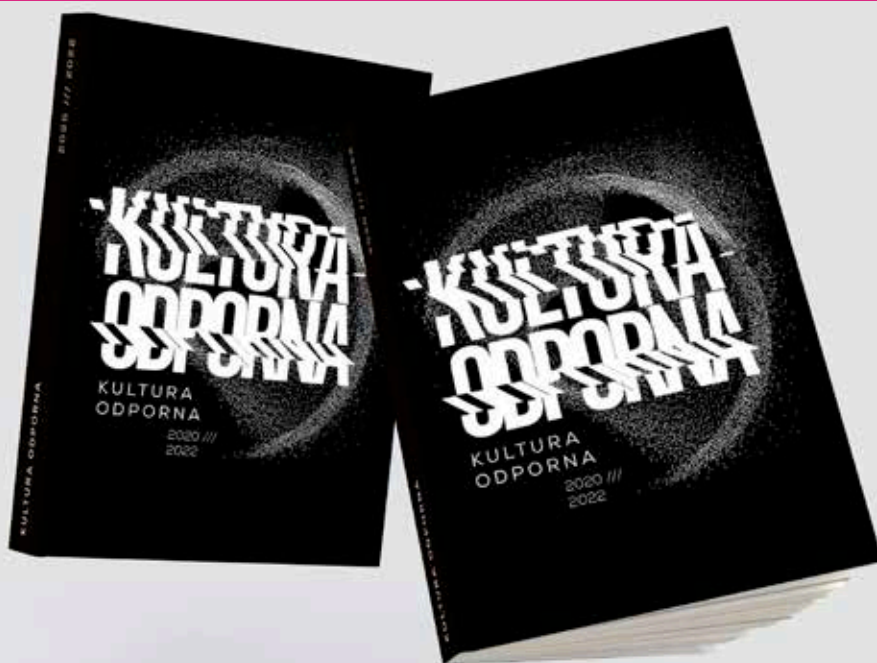
Rezultaty:

- produkcje filmowe zrealizowane na terenie miasta Łódź
- projekty związane z promocją dziedzictwa filmowego
- projekty z zakresu edukacji filmowej

CEL STRATEGICZNY 2.

KULTURA OTWARTA - kultura włączająca, dostępna, różnorodna

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ dąży do wsparcia inicjatyw poprawiających dostęp do kultury oraz chęć uczestnictwa mieszkańców i mieszkanek w kulturze. Jej celem jest stworzenie przestrzeni otwartej na dialog pomiędzy różnymi światopoglądami, na budowanie postaw tolerancji i wrażliwości społecznej. Podejmowane działania mają wspierać między innymi oddolne inicjatywy kulturalne, budować poczucie wspólnotowości lokalnej i zaangażowania wśród mieszkańców osiedli. Działania realizowane w ramach priorytetu KULTURA OTWARTA prowadzą do rozwoju kultury opartej na fundamentalnych wartościach, takich jak: otwartość na nowe trendy, różnorodność form

i działań artystycznych, zakorzenienie w tradycjach miasta, postawa szacunku i akceptacji wobec każdej inności, odpowiedzialność za przekaz, dostępność i wolność twórczą.

W ramach celu realizowane będą także prace remontowe, konserwatorskie i modernizacyjne infrastruktury instytucji kultury, poprawiające warunki odbioru oferty kulturalnej, zwiększające atrakcyjność instytucji oraz dostęp mieszkańek i mieszkańców do kultury. Miasto promować będzie w tym zakresie wdrażanie „zielonych rozwiązań”.

Projekty realizowane w ramach celu strategicznego KULTURA OTWARTA powinny dążyć między innymi do wzmocnienia oferty kulturalnej na osiedlach i uwzględniać przy ich organizacji zróżnicowane potrzeby mieszkańców poprzez wspieranie lokalnych wartościowych działań kulturalnych. Miasto dąży do współtworzenia z mieszkańcami i mieszkankami w przestrzeni miejskiej miejsc przyjaznych działaniom kreatywnym oraz inspirujących do bycia twórczymi. Szczególnie ważne jest zwiększenie dostępności do wydarzeń kulturalnych zlokalizowanych poza rejonem śródmieścia.

Realizacja celu strategicznego odbywa się poprzez prowadzenie działań wpisujących się w dwa cele operacyjne.

CEL OPERACYJNY 2.1. Rozwój lokalnej oferty kulturalnej

Działanie 2.1.1 Wzmocnienie lokalnych działań kulturalnych

- wspieranie inicjatyw kulturalnych poprawiających atrakcyjność i chęć uczestnictwa w kulturze,
- wsparcie działań o charakterze partycypacyjnym,
- rozwijanie funkcjonujących i tworzenie nowych inicjatyw wspierających lokalną aktywność kulturalną,
- wspieranie rozwoju czytelnictwa poprzez szeroką działalność sieci placówek bibliotecznych,
- badanie potrzeb oraz rozwijanie oferty zgodnie z oczekiwaniami i potrzebami odbiorców.

Działanie 2.1.2 Wspieranie rozwoju miejskich instytucji kultury

- modernizacja i doposażenie obiektów, w których funkcjonują miejskie instytucje kultury,
- prace konserwatorskie i remontowe w miejskich instrukcjach kultury,
- wzmocnienie zasobów miejskich instytucji kultury,
- podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów instytucji kultury.

Rezultaty:

- projekty kulturalne o charakterze lokalnym
- projekty kulturalne o charakterze partycypacyjnym
- projekty poprawiające stan infrastruktury miejskich instytucji kultury

CEL OPERACYJNY 2.2. **Kultura dostępna**

Działanie 2.2.1 Wspieranie działań włączających

- rozwijanie oferty kulturalnej uwzględniającej zróżnicowane potrzeby mieszkanek i mieszkańców,
- powiązanie działań kulturalnych z procesami rewitalizacji społecznej,
- uwzględnienie w ofercie kulturalnej potrzeb cudzoziemców przebywających w Łodzi,
- wprowadzanie atrakcyjnych zachęt do korzystania z oferty kulturalnej,
- digitalizacja zbiorów miejskich instytucji kultury.

Rezultaty:

- **projekty kulturalne o charakterze włączającym.**

CEL STRATEGICZNY 3. **KULTURA ŚWIADOMA - kultura odpowiedzialna, obywatelska, angażująca**

Wsparcie działań prowadzących do zwiększenia uczestnictwa w kulturze poprzez kształtowanie otwartości, wrażliwości i świadomości roli kultury w życiu społecznym. Narzędziem realizacji celu strategicznego są programy edukacji kulturalnej adresowane do mieszkanek i mieszkańców miasta, jak również działania podnoszące kompetencje pracowników sektora kultury. Działania edukacyjne i artystyczne nakierowane są na uświadamianie wartości angażowania się w kulturę i na kształcenie kompetencji – odbiorczych, twórczych, ale też w szerokim sensie komunikacyjnych i obywatelskich.

Projekty realizowane w ramach celu strategicznego KULTURA ŚWIADOMA powinny dążyć do zwiększenia otwartości, wrażliwości i świadomości roli kultury w życiu społecznym poprzez rozwijanie potrzeb twórczego, świadomego i aktywnego uczestnictwa w kul-

PIKNIK WIGENCJA

turze, skłaniającego do podejmowania aktywności w sferze kultury, a także poprzez wzmocnienie kompetencji kulturowych mieszkańców Łodzi potrzebnych do pełnego uczestnictwa w kulturze. Działania podejmowane w ramach realizacji celu strategicznego KULTURA ŚWIADOMA winny przyczyniać się do budowania tożsamości łodzian, kształtowania w nich wrażliwości na wielokulturowość, winny promować kulturę wysokiej jakości i kulturę wartości. KULTURA ŚWIADOMA to tworzenie warunków dla rozwoju kultury otwartej, edukującej, wychowującej przyszłych odbiorców oferty kulturalnej, wsparcie współpracy sektora kultury i edukacji, nauki i biznesu. To wspieranie nowoczesnych metod i środków wyrazu artystycznego, to także wspieranie kształcenia na rzecz edukacji obywatelskiej i kulturalnej.

Realizacja celu strategicznego odbywać się będzie poprzez dwa cele operacyjne.

Cel 3.1. Rozwój edukacji kulturalnej

Działanie 3.1.1 Wzmacnianie świadomego uczestnictwa w kulturze

- wspieranie działań z zakresu edukacji kulturalnej i animacji społeczno-kulturowej,
- wspieranie działań kształtujących wrażliwość na kulturę wartości,
- wspieranie działań kulturalnych budujących postawy tolerancji, wrażliwości społecznej i odpowiedzialności obywatelskiej,
- przeciwdziałanie ubóstwu kulturowemu,
- wspieranie działań w zakresie popularyzacji dziedzictwa kulturowego i tożsamości.

Działanie 3.1.2 Podnoszenie kompetencji realizatorów zadań kulturalnych

- wspieranie działań rozwijających kompetencje realizatorów zadań kulturalnych,
- wspieranie działań na rzecz sieciowania środowisk kultury, edukacji, nauki i biznesu.

Rezultaty:

- zrealizowane działania z zakresu edukacji kulturalnej
- zrealizowane działania popularyzujące wiedzę o dziedzictwie kulturowym Łodzi
- projekty podnoszące kompetencje zawodowe osób zaangażowanych w działania z obszaru kultury
- projekty sieciowe z zakresu kultury

GEYER MUSIC FACTORY

5. REALIZACJA POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI

System wartości i zasady wdrażania Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ jest nie tylko dokumentem określającym wizję, priorytety i kierunki działań samorządu w sferze kultury, ale stanowi deklarację wartości, na których Miasto chce opierać swoją działalność w tym obszarze oraz zasad, jakimi będzie się kierować.

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ jest swego rodzaju umową społeczną na rzecz kultury. Umowa ta zbudowana jest na określonych podstawach ideowych (wartości) i określona przez zasady realizacji.

Nadrzędną zasadą i podstawowym warunkiem funkcjonowania kultury jest wolność twórcza, która obejmuje wszystkich twórców, artystów i podmioty instytucjonalne. Miejskie instytucje kultury tworzą i realizują swoje programy w sposób samodzielny, w oparciu o wartości, zasady i ramy finansowe przyjęte przez samorząd oraz zgodnie z przepisami prawa. Na tej podstawie mogą też budować swoje długofalowe programy działań.

Realizowane przez Miasto procedury konkursowe i dotacyjne pozostają wolne od jakichkolwiek nacisków politycznych i prób cenzury.

Kultura łódzka to działania realizowane w oparciu o wartości, które wzajemnie się przenikają i uzupełniają. Wartości mają moc łączenia ludzi, dają im poczucie wspólnoty. Trudno wyobrazić sobie tworzenie i odbiór kultury bez istnienia wartości wspólnych,

stanowiących podstawę grupowej tożsamości [G. Żuk, Edukacja aksjologiczna. Zarys problematyki, Lublin 2016].

Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ opiera się na kluczowych dla kultury wartościach:

- **wolność** – kultura jest przestrzenią wolności, uczy do niej szacunku, uświadamia kruchość jej istoty i konieczność kształtowania postaw obywatelskich, które tej wolności nie pozwolą zagrozić. Kultura jest autonomiczna i wolna od cenzury, a jej odbiorca jest wolny w odbiorze i interpretacji dzieł kultury i sztuki.
- **rozpoznawalność** – realizacja Polityki powinna prowadzić do wykształcenia unikatowych wydarzeń kulturalnych, promować twórców, podmioty i produkty kultury kojarzone z łódzką „marką kultury”;
- **tworzenie i umacnianie wartości** – w dobie atomizacji życia społecznego szczególnego znaczenia nabiera kultura budująca i upowszechniająca wartości, którymi powinni kierować się ludzie w życiu społecznym i w reakcji na drugiego człowieka;
- **tożsamość** – kultura oparta na tradycji kulturowej Łodzi, wzmacniająca identyfikację mieszkańców z Miastem;
- **inkluzywność** – kultura nie wyklucza nikogo, żadnej grupy społecznej, czy jednostki. Kultura jest miejscem wspólnym dla wszystkich mieszkańców, bez względu na wiek, pochodzenie, stopień niepełnosprawności, wykształcenie, status społeczny i materialny, światopogląd, orientację seksualną, czy poglądy

polityczne. Łódzka kultura nie dyskryminuje nikogo;

- **różnorodność** - kultura musi odpowiadać na potrzeby różnych grup i osób, zaspokajając zróżnicowane potrzeby, a wydarzenia kulturalne muszą być zróżnicowane przestrzennie. Oznacza to współistnienie wielu różnych form i środków wyrazu artystycznego w łódzkiej kulturze;
- **odpowiedzialność** – kultura jest traktowana jako narzędzie edukacji obywatelskiej, a działalność kulturalna prowadzona jest w poczuciu odpowiedzialności kultury za potrzeby i dobrostan innych;
- **zaangażowanie** – kultura wzmacniająca potrzebę do partycypacji w życiu społecznym i politycznym, poszerzająca granice zbiorowych i indywidualnych wyobraźni.

Realizacja Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ musi odbywać się w oparciu o zasady regulujące relacje pomiędzy samorządem, podmiotami kultury, jej uczestnikami i odbiorcami.

- **Zasada wzajemnego szacunku** – relacje między wszystkimi interesariuszami procesu wdrażania Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ są oparte na dialogu, szacunku i partnerstwie.
- **Zasada jawności i przejrzystości oraz otwartej komunikacji** – samorząd komunikuje z wyprzedzeniem o planowanych działaniach, upublicznia i wyjaśnia swoje decyzje.
- **Zasada równości, neutralności i niedyskryminacji** – samorząd w podejmowanych działaniach na rzecz kultury i w wydawanych decyzjach pozostaje wolny od działań dyskrymi-

nujących jakiegokolwiek grupy, środowiska i osoby, zachowując przy tym neutralność religijną i światopoglądową. Podmioty kultury winny szanować wolność uczestnika i informować z wyprzedzeniem o tych aspektach swoich działań, które mogą wywołać dyskomfort uczestnika lub prowadzić do naruszenia granic.

- **Zasada otwartości i różnorodności** – realizacja Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ odbywa się poprzez procedury konkursowe, otwarte dla różnorodnych projektów reprezentujących różne dziedziny sztuki, o ile realizują wartości i cele PRK 2030+. Oferta kulturalna powinna być zróżnicowana w sposób umożliwiający zaspokajanie potrzeb różnych grup i środowisk.
- **Zasada subsydiarności** – samorząd pełni funkcję pomocniczą wobec podmiotów kultury. Sam nie jest organizatorem wydarzeń kulturalnych, których realizacja jest domeną podmiotów kultury.
- **Zasada dostępności** – podmioty kultury zobowiązane są do niwelowania barier architektonicznych, językowych i kompetencyjnych utrudniających korzystanie z kultury osobom ze szczególnymi potrzebami. Język komunikatów stosowany przez podmioty kultury i samorząd powinien być przystępny i zrozumiały, pozbawiony zbędnych formalizmów.

5. PODMIOTY REALIZUJĄCE

Cele, które wyznacza Polityka rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ realizowane będą zarówno przez realizatorów wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

Realizatorem wewnętrznym polityki kulturalnej jest Wydział Kultury, współpracujący w zakresie właściwych zadań z innymi komórkami organizacyjnymi Urzędu Miasta Łodzi: Wydziałem Edukacji, Biurem Aktywności Miejskiej, Biurem Promocji i Nowych Mediów, Biurem Architekta Miasta, Wydziałem Zdrowia i Spraw Społecznych, Biurem Rewitalizacji i Mieszkalnictwa i innymi.

Realizatorzy zewnętrzni (publiczni i prywatni) to przede wszystkim miejskie instytucje kultury, organizacje pozarządowe i placówki oświatowe. Poprzez realizację projektów sieciowych podmiotami zewnętrznymi realizującymi cele PRK 2030+ mogą być również podmioty prywatne, grupy nieformalne, osoby indywidualne, uczelnie, a także mieszkańcy.

Wartości i zasady określone w PRK 2030+ będą realizowane poprzez programy i działania miejskich instytucji kultury oraz inne, wymienione wyżej podmioty i osoby.

TEATR PINOKIO, WIGENCJA FOT. SOJKA

6. RAMY FINANSOWE I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Realizacja Polityki Rozwoju Kultury 2030+ oparta będzie przede wszystkim o środki pozostające w dyspozycji Miasta Łodzi oraz źródła zewnętrzne. Wysokość środków Miasta Łodzi na realizację Polityki corocznie określana będzie w uchwale budżetowej. Realizacja Polityki Rozwoju Kultury realizowana będzie między innymi w ramach środków budżetowych przeznaczonych na:

- prowadzenie działalności kulturalnej przez miejskie instytucje kultury, w tym instytucje współprowadzonych przez Miasto Łódź (dotacje podmiotowe)
- realizację zadań i programów realizowanych przez instytucje kultury,
- organizację otwartych konkursów ofert na realizację zadań miasta Łodzi przez organizacje pozarządowe w zakresie: kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego,
- udzielanie dotacji na realizację zadań miasta Łodzi przez organizacje pozarządowe w zakresie: kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w trybie pozakonkursowym,
- finansowanie remontów i inwestycji prowadzonych przez instytucje kultury.

W przyjętej Strategii Rozwoju Miasta Łodzi 2030+ określono także kierunki prowadzenia rozwoju miasta, odzwierciedleniem przyjętych w strategii celów jest lista strategicznych przedsięwzięć. Zadania związane z Polityką Rozwoju Kultury

WYSTAWA W MUZEUM MIASTA ŁODZI

uwzględnione zostały w przedsięwzięciu nr 8 – Program rozszerzania oferty kulturalnej i turystycznej Miasta Łodzi. W ramach planowanych działań przewidziane zostały prace restauratorskie i konserwatorskie przy zabytkach niezbędne do nadania lub zachowania pełnionych przez nie funkcji kulturalnych oraz pozostałe inwestycje niezbędne do wzmocnienia pełnionych przez obiekty funkcji kulturalnych i wspierających rozwój instytucji kultury, działania wspierających rozwój czytelnictwa i digitalizację zbiorów miejskich instytucji kultury, a także zakończenie tworzenia Narodowego Centrum Kultury Filmowej oraz działania w zakresie integracji społecznej i włączenia społecznego w oparciu o instytucje kultury, zarówno o znaczeniu lokalnym, jak i ponadregionalnym. Przedsięwzięcie realizowane będzie w oparciu o szereg indywidualnych projektów (wiązka projektów).

Szacunkowa wartość realizacji przedsięwzięcia w perspektywie 2030+ to 180 mln zł, przy czym jego realizacja uzależniona będzie od możliwości finansowych samorządu i pozyskanego dofinansowania zewnętrznego. Źródła zewnętrzne, które stanowią mogą uzupełnienie środków samorządu to:

- dotacje podmiotowe dla instytucji współprowadzonych z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dofinansowanie realizacji zadań w ramach konkursów ogłaszanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i innych agend rządowych,
- dofinansowanie realizacji zadań przez organizacje i stowarzyszenia,
- dofinansowanie realizacji w ramach konkursów Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska itp.
- Fundusze Europejskie i inne środki zewnętrzne,
- Program Erasmus,
- środki sponsorskie.

Trzeba wziąć także pod uwagę możliwość pojawienia się nowych instrumentów finansowych funkcjonujących w oparciu o środki publiczne, które zostaną opracowane i wdrożone na poziomie krajowym lub wojewódzkim i kierowane będą do samorządów.

7. OCZEKIWANE REZULTATY

W celu zapewnienia realizacji założonych celów wdrożony zostanie system monitoringu i ewaluacji. Analiza pozyskanych danych pozwoli na osiągnięcie rezultatów realizacji Polityki Rozwoju Kultury dla Miasta Łodzi 2030+.

Dane, pozyskiwane będą od podmiotów realizujących zadania w ramach Polityki Rozwoju Kultury 2030+ dotyczące realizacji polityki analizowane będą w ujęciu półrocznym w oparciu o zestaw mierników.

System monitoringu i ewaluacji Polityki rozwoju kultury dla Miasta Łodzi 2030+ opierać się będzie na weryfikacji wskaźników (w odstępie sześciu miesięcy) i analizie zwrotnej od mieszkańców (coroczne badanie satysfakcji klienta poprzez platformę Vox Populi).

Tab. 2. MIERNIKI REALIZACJI CELÓW POLITYKI ROZWOJU KULTURY DLA MIASTA ŁODZI 2030+

CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	DZIAŁANIE	MIERNIK
MIASTO TWÓRCZE	Wzmocnienie oferty kulturalnej oraz jej rozpoznawalności	Wspieranie i kreowanie wydarzeń kulturalnych o zasięgu ponadlokalnym	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych projektów kulturalnych o charakterze ponadlokalnym • liczba uczestników projektów kulturalnych o charakterze ponadlokalnym
		Efektywna komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> • liczba publikacji w mediach • liczba zorganizowanych konferencji prasowych • liczba wydawnictw o charakterze informacji kulturalnej
	Rozwój marki Łódź Miasto Filmu	Wspieranie produkcji filmowych realizowanych na terenie Miasta	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych produkcji filmowych
		Wspieranie działań związanych z dziedzictwem filmowym Łodzi	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych działań związanych z dziedzictwem filmowym Łodzi • liczba uczestników działań związanych z dziedzictwem filmowym Łodzi
KULTURA OTWARTA	Rozwój lokalnej oferty kulturalnej	Wzmocnienie lokalnych działań kulturalnych	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych projektów kulturalnych o charakterze lokalnym • liczba uczestników zadań kulturalnych o charakterze lokalnym • liczba zrealizowanych działań kulturalnych o charakterze partycypacyjnym • liczba uczestników działań kulturalnych o charakterze partycypacyjnym
		Wspieranie rozwoju miejskich instytucji kultury	<ul style="list-style-type: none"> • liczba projektów poprawiających stan infrastruktury miejskich instytucji kultury
	Kultura dostępna	Wspieranie działań włączających	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych działań kulturalnych o charakterze włączającym • liczba uczestników działań kulturalnych o charakterze włączającym
KULTURA ŚWIADOMA	Rozwój edukacji kulturalnej	Wzmacnianie świadomego uczestnictwa w kulturze	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych działań z zakresu edukacji kulturalnej • liczba osób biorących udział w działaniach z zakresu edukacji kulturalnej • liczba zrealizowanych działań zwiększających wiedzę o Łodzi • liczba osób biorących udział w działaniach popularyzujących wiedzę o Łodzi
		Podnoszenie kompetencji realizatorów zadań kulturalnych	<ul style="list-style-type: none"> • liczba zrealizowanych podnoszących kompetencje realizatorów zadań kulturalnych • liczba osób biorących udział w projektach podnoszących kompetencje realizatorów zadań kulturalnych • liczba zrealizowanych projektów sieciowych • liczba instytucji realizujących projekty sieciowe

WYKORZYSTANE DOKUMENTY I OPRACOWANIA

- Adamus J.T., Brzezińska O., Wysocka O., Kultura zdecyduje o naszej przyszłości, #3 Raporty Liberté!, 2022
- Buchner A., Urbańska A., Wierzbicka M., Janus A., Cetera N., Kultura w pandemii. Doświadczenia polskich instytucji kultury. Raport z badań, 2021
- Celiński A., Burszta J., Penza Z., Sęk M., Wenzel M., Miejskie polityki kulturalne edycja 2016, DNA Miasta
- Diagnoza strategiczna Łódzkiego obszaru metropolitalnego, 2019
- DNA Miasta PRK2020+ Ewaluacja, Fundacja Res Publica, Łódź 2017
- Gierat-Bieroń B., Gajda K.A., Szulborska-Łukaszewicz J. (2021), Samorządy miejskie w czasach kryzysu pandemicznego
- Hausner J., Maźnica Ł., Miejskie domy kultury w Łodzi. Stan obecny, szanse i zagrożenia wobec nadchodzących wyzwań, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2021
- Ramy wsparcia sektorów kultury i kreatywnych w Polsce, Dokument Programowy Opracowanie: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Projekt z dnia 18 października 2022
- Raport Kultura. Pierwsza do zamknięcia, ostatnia do otwarcia. Kultura w czasie pandemii COVID-19, Fundacja Gospodarki i Administracji Publicznej, Kraków 2020
- Raport z pierwszego etapu konsultacji z mieszkańcami miasta Łodzi projektu Strategii Rozwoju Miasta Łodzi 2030+ <https://uml.lodz.pl/lodzjutra/>
- Raport. Jaka będzie przyszłość kultury? Uczestniczenie w wydarzeniach kulturalnych w kontekście pandemii, Centrum Kultury w Lublinie, Lublin 2020
- Stokfiszewski I., Prawo do kultury, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2018

MUZEUM MIASTA ŁÓDZI